

IVAN PAVLŮ

SÍDELNÍ AREÁL KULTURY S LINEÁRNÍ KERAMIKOU NA POLYKULTURNÍM NALEZIŠTI U VOCHOVA (OKR. PLZEŇ-SEVER)

1. Úvod

Na pravém břehu řeky Mže podél dnešní silnice Plzeň – Stříbro se rozkládá téměř souvislá řada pravěkých sídelních areálů. Dokládají osídlení v příznivých ekologických podmínkách na okraji říční terasy rozložené na půdách se sprašovým podložím. Zde stály v různých obdobích pravěku domy nebo celé osady obyvatel dnešního mikroregionu mezi Plzní a Bděněvsí. Poblíž Vochova se nachází jeden takovýto pravěký sídelní areál s neolitickými, ale i pozdějšími objekty z mladší doby bronzové a starší doby železné. Byl již ve třicátých letech narušován dnes již neexistující Lobkovickou cihelnou, která je v současné době zavezena odpadem a rekultivuje se.

Plzeňské muzeum získalo odtud první nálezy v letech 1930 a 1933. V letech 1946–1948, 1952–1953 a 1955 prováděl V. Čtrnáct záchranné výzkumy objektů v cihelně, ale také na poli přiléhajícím k ní na východní straně. Jednalo se ve směr o zahloubené objekty narušované těžbou hlíny nebo později jinými zemními pracemi, jako byla stavba silážní jámy v r. 1952. Z nálezů pocházejí ve směr zlomky lineární a vypíchané keramiky, výjimkou byl nález torsa lidské plastiky, na který navázal záchranný výzkumu AÚ v roce 1946 (J. Kabát). Přehled nálezů shrnul V. Čtrnáct v roce 1964.

V šedesátých letech provádělo Západočeské muzeum v Plzni spolu s Archeologickým ústavem v Plzni a Praze záchranné výzkumy na jiných místech tohoto regionu především poblíž Křimic. V letech 1977–1980 se uskutečnil projekt průzkumu vzorkování regionu Mže, jehož hlavní součástí bylo sondování a menší plošný odkryv ve Vochově v rozsahu ca 2200 m².

2. Jednotlivé vrstvy pravěkých komponent

Nejmladší pravěké osídlení na odkryté ploše představuje polozemnice (obj.60), která byla předběžně datována do doby laténské. K ní se dá ještě při-

pojit několik menších zahlobených objektů, které se nacházejí většinou ve vnitřním prostoru neolitického kruhu, ale nesouvisejí s ním. Polozemnici předcházelo s jistými přestávkami ještě několik starších sídelních komponent, z nichž nejnapadnější je nepravidelná čtvercová stavba s obvodovým žlábkem v sektorech J7 a J8. K jejímu vnitřnímu vybavení lze počítat i zbytek pece (obj. 123) a patrně některé z kúlových jamek. K datování stavby může přispět pouze jeden výrazný zlomek zdobené mísy z objektu 110, což je menší pravouhlá jamka v prostoru stavby. Miska je uvnitř zdobena ornamentem typickým pro nynickou skupinu (Šaldová 1965).

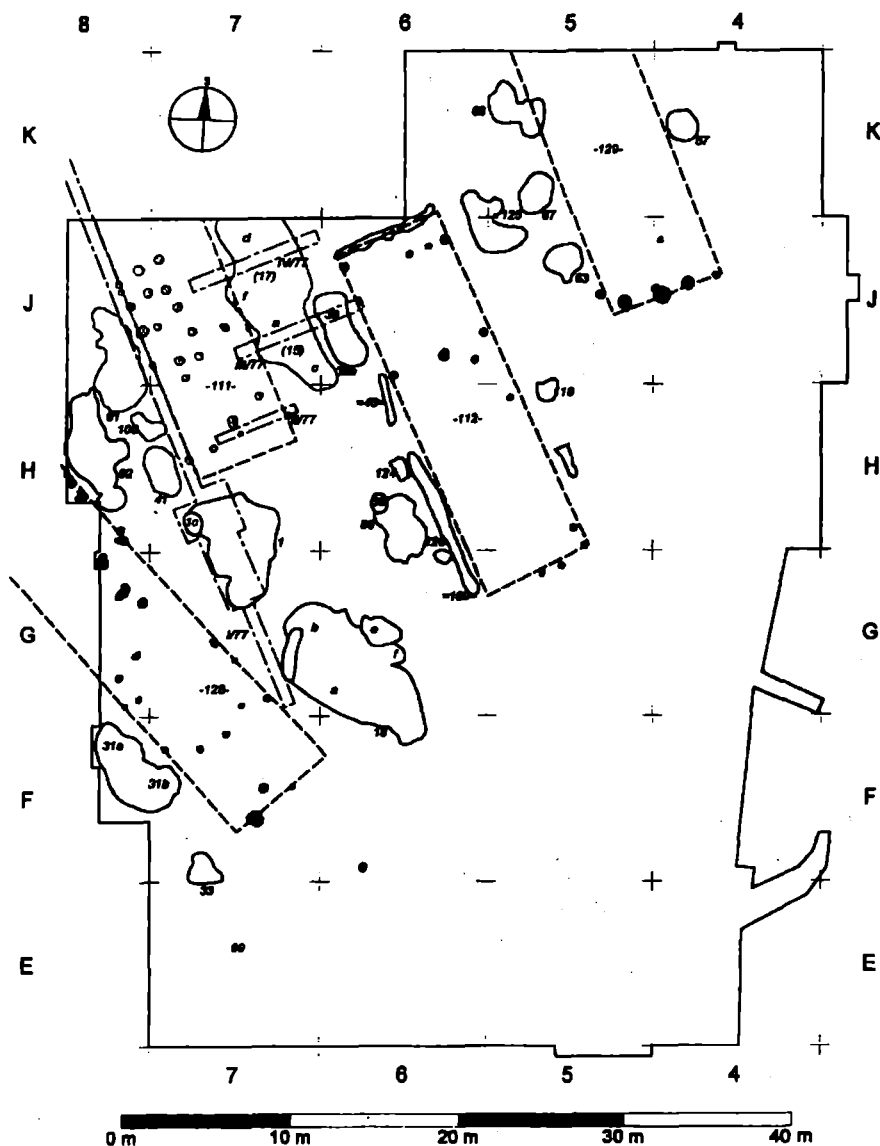
Lineárního zahlobení (objekt 43) bylo zachyceno v sektorech K4, K5 a J5, J6 a probíhalo zhruba směrem JZ–SV. Nejlépe se zachovalo ve spodní části svahu sklánějícího se k potoku. V sektoru K4 byla také spodní část mělké široké rýhy vyložena vrstvou valounů. Ve výplni i v tomto kamenném vyložení se rýsovaly stopy dvou rovnoběžných rýh vzdálených velmi pravidelně od sebe ca 1,10 m. Pokud by se dalo vyloučit recentní porušení, např. koleje vedoucí z cihelny, dal by se tento objekt interpretovat jako pravěká vozová cesta. Nápadná je pravidelnost objektu, který v zachycené délce ca 30 m má zcela rovnoběžné stěny. Nebyly však zaznamenány žádné stopy pražců, také výplň rýhy byla spíše hnědočerná „pravěká“ a vrstva oblázků v dolní části neodpovídá recentním způsobům štětování.

V užívání vochovského areálu je dlouhá časová prodleva v průběhu celé doby bronzové a eneolitu. Z mladšího neolitu zde byl zachycen kruhový kultovní objekt první svého druhu v západních Čechách. Skládal se ze dvou soustředných příkopů a trojitě palisády uvnitř tohoto ohrazení. Zaznamenáno bylo jen jedno přerušení příkopů na západní straně, jemuž ale neodpovídalo přerušení palisád (Pavlů 1982). Vnitřní prostor kruhového areálu nemá žádné současné výraznější objekty. Datování kruhového areálu se zakládá na menšinových nálezech vypíchané keramiky z příkopů. Většina keramických zlomků patří lineární keramice a pochází zřejmě ze starších komponent v tomto prostoru (Pavlů 1990). Typologicky odpovídá tato stavba objektům známým z oblasti moravské malované keramiky (Podborský 1988; Trnka 1991), spíše než starším ohrazením kultury s lineární keramikou (srov. Kaufmann 1997).

3. Kritika stavebních komplexů domů a jejich posloupnost

Většina zahlobených objektů v řadách sektorů 6–8 obsahuje převahou zlomky lineární keramiky a svědčí proto o osídlení z doby kultury s lineární keramikou. Značná hustota objektů předem naznačuje, že se jednalo o více sídelních komponent. Jejich počet by měl být určen domy, jejich stavebními komplexy a jednotlivými fázemi osídlení. Během výzkumu byl zachycen především dům 112 s postranními žlábkem, které jsou umístěny vně stěnových řad. Také severní základový žlab jednoznačně určuje tvar půdorysu, pouze jeho jižní závěr není bezpečně doložen. Skupina kúlových jamek v sektorech H7, J7 dokládá další stavbu domu 111. Méně výrazná byla skupina jamek v sektoru H8. Teprve po provedené analýze zdobené keramiky byl zde dodatečně definován komplex

domu 128. V sektorech K4 a K5 se nachází několik jam, mezi kterými je prostor na případný další dům. Analýza zdobené keramiky potvrdila, že zde takový stavební komplex existuje. Chybí však kúlové jamky, patrně pouze pětice jamek v prostoru mezi příkopy by mohla představovat jižní závěr domu, který byl do datečně označen číslem 129 (Obr. 1).

Obr. 1. Vochov, okr. Plzeň-sever. Situace stavebních komplexů domů kultury s lineární keramikou odkrytých v letech 1977–1980.

Komplex domu 111. Ke komplexu domu 111 lze z primární evidence na základě polohy a orientace přiřadit na západní straně objekty 91 a 104. Také objekt 41 patří spíše sem než ke komplexu 129. Na východní straně domu se nachází složité soujámí 38, z něhož jenom západní laloky (a,c,d,f a ?e) lze ke komplexu připojit. K tomu byly přiřazeny i nálezy se sond v roce 1977, původně označené jako objekt 15 (=38a) a 17 (=38d?).

Ze skupiny kůlových jamek v sektorech J7 a J8 ne všechny lze primárně počítat k půdorysu domu. Také řada deseti jamek v SZ části sektoru H7 vzhledem k poloze jámy 41 neurčuje jižní závěr domu, který by byl situován až na úroveň objektu 41. Ze shluku jamek je možno některé označit jako primární konstrukci domu, ostatní, pokud jsou neolitické, by svědčily spíše o pozdější dostavbě nebo přestavbě domu 111.

Komplex domu 112. Byl vymezen především severním základovým žlabem a postranními nepravidelnými žlábkami tvoří z externí evidence objekt 86 na západní straně a objekty 118 a 125 na východní straně. K objektu 86 na západě lze s jistou pravděpodobností přiřadit i malé jamky 36, 124 a 126.

Objekt 38b, který byl nejprve ke komplexu přidán, se ukázal jako značně porušený vnějším příkopem kruhu. V jeho obsahu se našlo 46% zlomků vypíchané keramiky. Kromě toho byla tato jáma, která tvarem i polohou ke komplexu zřejmě původně náležela, porušena i mladším soujámím 38ac. O tom svědčí mladolineární keramika v jejím obsahu. Proto byla v další analýze z komplexu vyřazena.

Komplex domu 128. Dům 128 byl vypracován až během zpracování. O jeho existenci svědčí skupina kůlových jamek v sektoru H8, k nimž lze připojit soujámí 92. S tím bylo analyticky porovnáváno jednak soujámí 1a–d a soujámí 18a–f.

Nejprve byly posouzeny obsahy laloků těchto soujámí. Ukázalo se, že silo 1c obsahuje shodné složení zdobené keramiky jako ostatní laloky. Příměs vypíchané keramiky zde dosahuje 12%. Také jednotlivé součásti objektu 18 se více méně shodovaly vyjma laloku 18c, v němž se našlo více zlomků postneolitické keramiky. Laloky 18ab obsahovaly 6% vypíchané příměsi a laloky 18d–f 2%.

Ke komplexu domu 128 byly na východní straně přiřazeny soujámí 92, 1 a 18 (vyjma laloku c). Na západní straně potom soujámí 31, přestože se jeho obsah analyticky poněkud liší od obsahu objektů na východní straně. Nakonec byla přidána i jamka 33, ale ne soujámí 99, které obsahuje kvalitativně výrazně odlišnou starší keramiku. V jižní části takto rekonstruovaného stavebního komplexu chybí většina konstrukčních jamek domu, který končil patrně na úrovni objektu 33.

Komplex domu 129. Komplex hypotetického domu 129 byl vypracován až během zpracovávání nálezů na základě konfigurace objektů 63, 67, 68 a 57. Posledně jmenovaný by tvořil východní jámu komplexu, ostatní jámy na jeho západní straně. Další objekty dále na severozápad (75, 122) nebyly v souvislosti s tímto komplexem uvažovány.

Posloupnost domů s lineární keramikou

Kvantitativní charakteristiky jednotlivých komplexů jsou shrnuty na Tab. 1, kde jsou uvedeny i hodnoty jednotlivých součástí komplexů. Základní výběr znaků odpovídá bylanským katalogům (Pavlů – Zápotocká – Soudský 1987, 54 – 72). Zboží lineární keramiky charakterizují jednak jeho základní druhy zdobenosti, jednak základní technologické kategorie. Zachování nádob udává počet zlomků z různých částí, převažují jako obvykle zlomky stěn. Pouze v objektu 63 se našla téměř celá nezdobená nádoba s pupky. Počet pupků nebo uch je udáván mimo hlavní součty. Analýza těchto strukturálních znaků ukázala, že všechny čtyři komplexy domů jsou z tohoto hlediska rovnocenné.

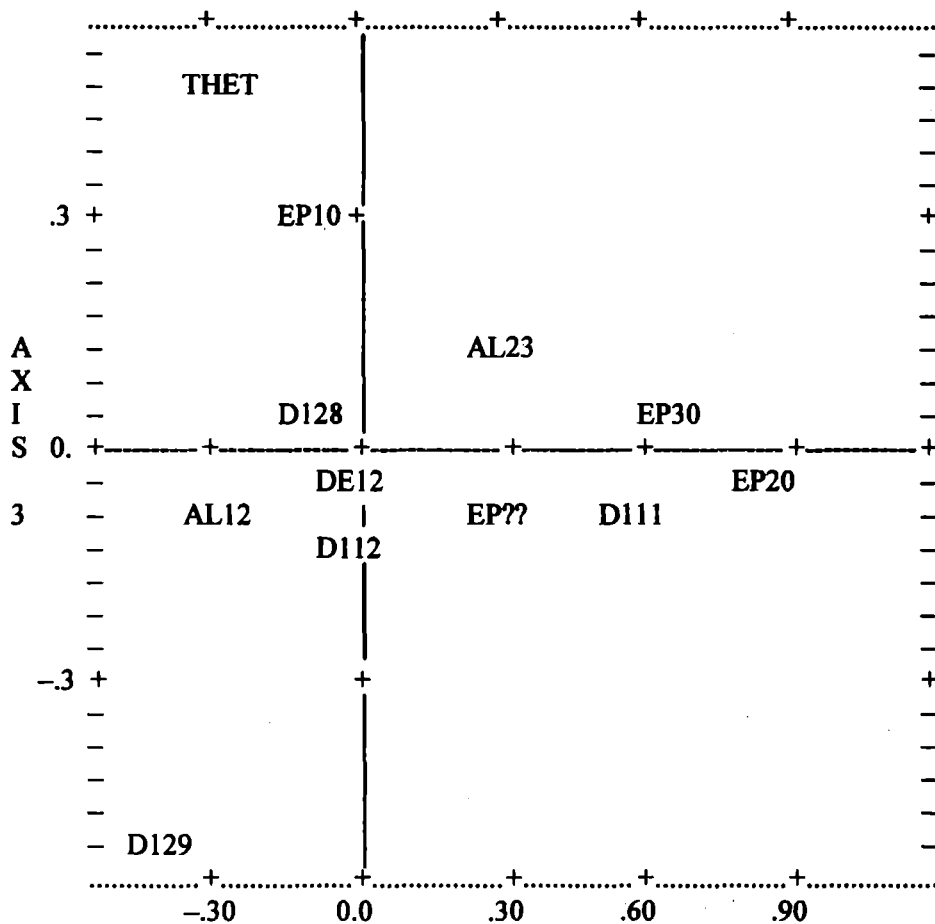
Lineárně zdobená keramika je podrobněji rozvedena na souhrnné znaky (Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986, 319, 321), které dávají základní osy vícerozměrného prostoru, v němž lze sledovat vzájemné uspořádání domů. Výsledky korespondenční analýzy ukazují, že jednotlivé výzdobné prvky jsou podél první osy, která představuje 67% variability celého souboru, uspořádány od vyplňované pásky staršího typu až po husté noty. Toto uspořádání odpovídá předpokládané chronologické řadě technik lineární výzdoby, proto lze tento rozměr interpretovat podle očekávání jako chronologický. Ve druhém rozměru se od základní ryté linie odděluje jednak páska nebo jednoduše upravená linie a jednak notová linie. Druhý rozměr je možno interpretovat jako formální, který zrcadlí složitost lineárních technik, a jeho prostřednictvím vysvětlit 17% variability. Ve třetím rozměru se odráží protiklad mezi páskou vyplněnou důlky a páskou vyplněnou vpichy. Postupem času se tyto rozdíly smazávají a hlavním nositelem variability tohoto rozměru (15%) se stává linie se středně nebo hustě rozmístěnými notami. Třetí rozměr představuje proměnlivé doplňky základní linie (Tab. 1).

Zobrazíme-li komplexy domů v takovémto prostoru redukováném z původních osmi prvků na tři, obdržíme pořadí, které s velkou pravděpodobností lze interpretovat jako časovou posloupnost. Pro zjednodušení je možno zobrazit celky v prostoru prvního a druhého nebo třetího rozměru. V obou případech se na jedné straně nachází dům 129 a na druhé dům 111, které tak zaujímají v dané skupině domů dvě extrémní časové polohy. Mezi nimi se nacházejí zbývající dva, z nichž dům 112 je patrně starší než dům 128. Svědčí o tom především jeho konstrukce, která je typická pro nejstarší architekturu kultury s lineární keramikou.

V hypotetické nelineární posloupnosti se dům 128 nachází zhruba uprostřed prvního a druhého rozměru, což bude patrně ovlivněno tím, že se jedná o nejpočetnější soubor, který zaujímá proto polohu určitého těžiště. Lépe celou posloupnost domů ukazuje zobrazení v prostoru prvního a třetího faktoru (Obr. 2), kde dům 112 předchází dům 128 tak, že by bylo možno hovořit o bezprostřední následnosti. S ohledem na kvalitativní rozdíly v obsahu lineární keramiky nelze je oba řadit do téže fáze osídlení, neboť v domě 112 výrazně převládá jednoduší výzdoba prováděná prostou rytou linií. Větší časový hiát existoval nepochybně mezi těmito dvěma domy a oběma krajními z hlediska časového komplexu.

Tabulka 1. Přehled nálezů lineární keramiky v komplexech domů.

fáze obj. dům	zboží				jm		lineárně zdobená							zachování			výčnělky			celkem intruze					
	LO	PO	TO	NO	jm	hrb	AL10	AL23	DE12	EP10	EP20	EP??	EP30	TH	ET	celá	okr	dno	stěna	pupy	ucha	LnK	StK	HA	jiná
F1	57	4	-	-	6	9	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	1	-	9	-	-	10	-	-	-
	63	1	1	-	9	5	6	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	9	1	-	11	-	-	-
	67	5	-	1	7	8	5	2	-	3	-	-	-	-	-	-	2	1	10	-	-	13	-	-	-
	68	10	-	3	21	25	9	5	-	4	-	-	-	-	-	-	14	3	17	-	-	34	-	5	-
	dům	129	20	1	4	43	47	21	7	-	12	-	-	1	-	1	18	4	45	1	-	68	-	5	-
16 + 38b	13	-	2	23	24	14	-	1	8	2	-	-	2	-	-	9	1	28	1	-	38	29	1	-	
	36	1	-	-	4	5	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	3	-	-	5	-	-	-	
	100	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	
	124	4	-	1	4	7	2	-	-	4	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	9	-	-	-	
	126	1	-	-	1	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-	-	-	
	F2	86	6	-	-	13	15	4	-	1	5	-	-	-	-	-	2	4	13	1	-	19	-	1	-
	118	1	-	-	3	2	2	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	3	1	-	4	-	-	-	
	125	4	-	-	7	7	4	-	-	2	1	-	1	-	-	1	-	10	1	-	11	-	-	-	
dům	112	18	-	1	32	39	12	-	1	15	1	-	1	-	-	8	4	39	3	-	51	-	1	-	
F3	1a-d	62	4	15	95	111	65	8	1	34	11	1	5	1	1	-	41	7	128	2	-	176	25	1	-
	18ab	146	3	22	188	270	89	23	11	80	20	2	9	1	-	-	83	21	255	10	1	359	24	11	1
	18d-f	51	2	7	50	81	29	13	5	27	5	-	-	-	1	-	27	10	73	4	1	110	2	1	-
	31	31	1	4	19	44	11	6	1	8	3	9	1	3	-	-	18	2	35	2	-	55	1	-	-
	92	16	-	4	18	31	7	2	-	12	2	-	-	-	-	-	2	3	33	1	-	38	2	1	-
	33	10	1	2	10	21	3	2	-	5	2	1	-	-	-	-	7	2	15	1	-	24	-	2	-
dům	128	316	11	54	380	558	204	54	18	166	43	13	15	5	2	-	178	45	539	20	2	762	54	16	1
15+17+38acf	57	1	3	51	88	24	2	3	32	3	9	5	3	-	-	29	11	72	6	1	112	8	2	-	
	41ab	11	-	2	13	20	6	1	-	5	-	3	2	-	-	9	1	16	1	-	26	-	-	-	
	F4	91ab	14	1	1	21	21	16	2	1	7	2	1	-	1	-	10	1	26	4	-	37	-	-	-
104	7	-	-	11	13	5	1	3	1	1	1	-	-	-	2	-	16	-	-	18	-	-	-		
dům	111	89	2	6	96	142	51	6	7	45	6	14	7	4	-	-	50	13	130	11	1	193	8	2	-

AXIS 1

L1 = .0729 (67.8%)

L2 = .0164 (15.3%)

Obr. 2. Postavení domů v prostoru 1. a 3. faktoru lineární výzdoby (korespondenční analýza).

4. Synchronizace lineárních komponent s vývojem v Čechách

Pro srovnání vývoje sídelních areálů v Čechách zůstává zatím jediná úplná posloupnost z Bylan (Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986, 354–355), jejíž kriteria nebudou patrně zcela splněna ve všech českých regionech. Proto je zařazení vochovské sekvence čtyř domů do této posloupnosti do jisté míry arbitrární do té doby, než bude vypracována podobná chronologická řada pro západní Čechy. Dům 129 obsahuje 35% vyplňované pásky, což by jej řadilo někam do optima jejího vývoje. Lze předpokládat, že postup kvantitativních ukazatelů byl v západních Čechách poněkud posunut, a proto zde došlo k maximálnímu výskytu vyplňované pásky později než na východní hranici středních Čech. Dům lze proto zařadit do etapy IIc.

Následující domy 112 a 128 se řadí na přelom středního a mladšího stupně. Zařazení domu 112 ztěžuje malý počet nálezů a jeho typ architektury. Podle těchto ukazatelů by měl být relativně starší někde na úrovni etapy IIa. V objektu 86 se našel zlomek zdobený úzkou páskou, která se nutně klasifikuje jako vyplňovaná páska mladšího typu (ALFA23), což takovéto zařazení vylučuje. Výskyt řady důlků pod okrajem je projev typický pro západnější oblasti LnK. Přitom však se notová výzdoba vyskytuje ještě v podstatně nižším množství než rytá linie. Dům 128 obsahuje několik výrazných zlomků dna nádob se symbolickou výzdobou uvnitř, což je prvek charakteristický pro počátek mladšího stupně.

Dům 11 se vyznačuje esovitými tvary s hustě přesekávanou linií a několika-násobnými linkami pod okrajem. To jsou v Bylanech příznaky přechodu mladšího a pozdního stupně LnK. Ve Vochově však ještě neplatí kritérium, že hustě řazené noty (EP30) převyšují středně řazené (EP20).

Na dosud prozkoumané části vochovského sídelního areálu jsou tedy doloženy čtyři fáze od konce středního stupně LnK až po začátek pozdního stupně. Pouze dvě z nich je možno pokládat za bezprostředně následné. Zbývající odděluje hiát v trvání nejméně dalších dvou až čtyř fází. To by byla přijatelná interpretace zjištěné situace, neboť odkrytý areál představuje jen malou část potenciálního území. Jeho hranice jsou vymezené hranou terasy Mže a svahem bývalé cihelny. Směrem východním není tento prostor omezen. Lze tudíž předpokládat osídlování 3 – 5 ha, z čehož by zkoumaná plocha představovala zhruba 5 – 10 %.

5. Význam neolitického osídlení ve Vochově

Vypracování podrobného vývoje neolitického sídelního areálu ve Vochově, kde se vystřídaly nejméně čtyři komponenty kultury s lineární keramikou, je prvním krokem k podrobnému chronologickému schématu Plzeňska v neolitu. Mikroregion Mže hrál v tomto smyslu úlohu spojnice s Bavorskem, podél níž se soustřeďovala nejen sídelní ale zřejmě i další aktivity. Jejich archeologickým projevem se později stal kultovní kruhový areál postavený na místě předcházejícího intenzivního lineárního osídlení.

LITERATURA

- Čtrnáct, V. 1964: Plzeňsko v pravěku. Minulostí západočeského kraje III, 208–225.
- Kaufmann, D. 1997: Zur Funktion linienbandkeramischer Erdwerke. In: Vorträge 15. Niederbayerischer Archäologentag, 41 – 87. Deggendorf.
- Pavlu, I. 1982: Die neolithischen Kreisgrabenanlagen in Böhmen. AR 34, 176–189, 240.
- Pavlu, I. 1990: Die charakteristische Einfüllungen von Grabenanlagen. JfMV 73, 171–178.
- Pavlu, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1986: Theses on the Neolithic Site of Bylany. PA 57, 288–412.
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. – Soudský, O. 1987: Bylany. Katalog: sekce B,F. Text. Praha (Interní tisk ARÚ).
- Podborský, V. 1988: Těšetice–Kyjovice 4. Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou. Brno.
- Šaldová, V. 1965: Západní Čechy v pozdní době bronzové, pohřebiště Nynice I. PA 56, 1–96.
- Trnka, G. 1991: Studien zu mittelneolithischen Kreisgrabenanlagen. Wien.

LINEAR POTTERY CULTURE HABITATION AREA AT POLYCULTURAL LOCALITY OF VOCHOV (DISTR. PLZEŇ–SEVER)

In the years 1977–1980 the polycultural locality was excavated near Vochov (Distr. Plzeň–Nord) within the microregion Mže survey project. There were three main postneolithic components uncovered there: Latène hut, Halstattian house, and possible prehistoric wagoon trail. The most important uncovering was the first excavated rondel of the Stroked Pottery Culture (about 4.600 B.C.) in the West Bohemia. The objective of this issue is the analysis of four Linear Pottery Culture house complexes that comprise four settlement phases ranging from middle period to the late period of this culture (about 5.200 – 5.000 B.C.). According to a correspondent analysis the chronological sequence was developed which enables for the first time the more detail insight into the Neolithic within Mže microregion. It is important for proving the communication between Bavaria and West Bohemia starting from Linear Pottery Culture.

